

DR. ZAMENHOF L. LAJOS:

A nemzetközi nyelv lényege és jövője

Abból az alkalomból, hogy sajtónk egy része („7 Nap“, „Magyar Szó“, „Ifjúság“, „Politika“, „Ilustrirani Vjesnik“ stb.) többször írt a nemzetközi nyelvről általában és az eszperantóról külön, nem tartom feleslegesnek részleteket közölni az eszperantó megteremtőjének, Dr. Zamenhof L. Lajosnak 1900 táján „A nemzetközi nyelv eszméjének lényege és jövője“ címen írt értekezéséből. Az értekezést annak idején a Tudományok előmozdítására alakított francia szövetség párisi kongresszusán olvasták fel először s azóta több nyelven, — franciául pl. kétszer is — kiadták.

Az itt közölt anyag a fentemlített értekezés hetedik fejezete s azon csupán jelenlétkellen rövidítést eszközöltem.

(A fordító megjegyzése)

Az eszperantó lesz-e a jövő nemzetközi nyelve, vagy pedig más, új nemzetközi nyelv?

A jelen pillanatban az eszperantó valóban egyedül áll, mint a nemzetközi nyelv jelöltje. Mivel azonban a különféle kormányok képviselőiből a nemzetközi nyelv kiválasztására összehívandó kongresszust hihetőleg rövidesen nem tartják meg — lehet, hogy tíz, lehet, hogy száz év múlva kerül rá a sor — nagyon könnyen megtörténhet, hogy addig sok új mesterséges nyelv jelenik meg, amelyek sokban felülmúlják az eszperantót. Kénytelen lesz-e a kongresszus ezekből választani egyet? Vagy esetleg a kongresszus maga szervez illetékes bizottságot, amely majd új mesterséges nyelv megteremtésével foglalkozik?

Minderre a következőket válaszolhatjuk. Új nyelv megjelenésének a lehetősége magában véve nagyon kétes, új nyelv megteremtésével pedig bizottságot megbízni éppen olyan értelmetlenség volna, mint pl. bizottságra bízni egy jó költemény megírását. Mert teljes, minden vonatkozásban megfelelő és életképes nyelv megteremtése, amely sokaknak olyan könnyű és egyszerű feladatnak tűnik, a valóságban nagyon de nagyon nehéz dolog. Egyrészt különleges tehetséget és ihletettséget, másrészt pedig nagy erőfeszítést, türelmet és forró, végtelen odaadó szeretetet követel az ügy iránt. E szavaink sokaknak nagyon furcsák, mert úgy tűnik fel, hogy csak el kell határozniok, hogy az asztal például »bam« lesz, a szék pedig »bim« és így tovább, és már kész is a nyelv. A tökéletes, alkalmas és életképes nyelv megteremtésével teljesen úgy áll a dolog, mint pl. a zongorajátékkal vagy a sűrű erdőn való áthatolással... Így van ez a mesterséges nyelvvel is: hozzáfogni a nyelv elkészítéséhez, már előre nevet adni neki, beharangozni az olvasóközönségnek — mindez nagyon könnyű —, de szerencsésen be is fejezni ezt a munkát, egyáltalán nem az. Ontelten sokan hozzálátnak az ilyen munkához, de alig hogy egy kicsit belemélyedtek, vagy rendezetlen hanggyűjteményt kapnak minden határozott terv és minden eredmény nélkül, vagy olyan nehézségekbe, annyi egymásnak ellentmondó követelésbe ütköznek, hogy

utolsó csepp türelmüket is elvesztik, sutba dobják a munkát úgy, hogy soha többé nem mutatkoznak a nyilvánosság előtt.

Hogy alkalmas és életképes nyelv megvalósítása nem olyan könnyű dolog, mint azt sokan gondolják, az többek között a legjobban a következő tényből látszik: tudjuk, hogy a volapük és az eszperantó megjelenése előtt a mesterséges nemzetközi nyelv rengeteg kísérlete létezett; az említett két nyelv megjelenése óta sem kevés kísérletek száma; e kísérletek és szerzőik hosszú névsorát találhatjuk a nemzetközi nyelv eszméjének történetéről szóló minden könyvben; ilyen kísérleteket készítették magánszemélyek is, egész egyesületek is; rengeteg munkát, és néhányan igen nagy tőkét is emésztettek fel; — és mégis, ebből az egész rengeteg számból csak kettő érkezett el a megvalósulásig, szerzett híveket és ment át a gyakorlatba! De még ez a kettő is csak annak a véletlennek köszönheti megjelenését, hogy a szerzők közül egyik sem tudott a másik munkájáról. Az eszperantó nyelv szerzője, aki ennek az eszméjének szentelte egész életét, a legkorábbi gyermekkorától kezdve, aki ezzel az eszmével összenőtt és kész mindent feláldozni érte, maga bevallja, hogy az ő akaraterejét is csak az tartotta fenn, hogy olyasvalamit készít, ami még soha sem létezett és hogy a munkája során elébe tornyosuló nehézségek olyan nagyok voltak, és olyan sok türelmet igényeltek, hogy ha a volapük 5—6 évvel korábban jelent volna meg, amikor az eszperantó még nem volt kész, ő (az eszperantó szerzője) egész biztosan elvesztette volna türelmét és felhagyott volna az e nyelven való további munkálkodással, annak ellenére, hogy egészen jól ismerte nyelvének a volapük feletti óriási előnyét.

Az elmondottakból önök megértik, hogy most, amikor az egész világ tudja, hogy két teljes egészében mesterséges nyelv már régóta létezik, nagyon kétséges, hogy akadna valaki, aki most vállalkozna arra, hogy hasonló szizifuszi munkába kezdjen és lenne elég életereje, hogy azt szerencsésen be is fejezze, annál kevésbé, mert őt már nem fűtené az a remény, hogy majd egyszer jobbat ad, mint az, ami már megvan. Milyen kevés reménye lehet az ilyen vállalkozónak, legjobban látszik abból a nagyon sok kísérletből és tervből, ami az eszperantó óta jelent meg. Annak ellenére, hogy a szerzőknek már teljesen kész minta állt rendelkezésükre, amely szerint dolgozhattak, nemcsak hogy egyetlen kísérlet sem jutott túl a terv stádiumán, hanem már magából a tervből is világosan látszik, hogy ha szerzőjüknek lenne is elég életereje és képessége végigcsinálni a dolgot, ez a munka nem valami jobb, hanem ellenkezőleg, még olyan jó sem lenne, mint az eszperantó. Míg az eszperantó kitűnően kielégíti az összes követelményeket, amelyek a nemzetközi nyelvvel szemben támaszthatók (rendkívüli könnyűség, pontosság, gazdagság, természetesség, életképesség, hajlékonyság, jóhangzás stb.), addig e tervek mindegyike a nyelv egyik valamelyik oldalát törekszik megjavítani, akaratlanul föláldozva ezért az összes többi követelményeket. Ezért például a legújabb tervezők legnagyobb része a következő ravaszsággal él: tudva, hogy a közönség minden tervet annak megfelelően értékeli, hogy a tanult nyelvészek hogyan vélekednek róla, ők nem arra törekednek, hogy tervük a gyakorlatban valóban alkalmas legyen valamire, hanem csak arra, hogy az első pillanatban jó benyomást gyakoroljon a nyelvészekre. Ezért a szavakat majdnem teljesen minden változtatás nélkül a legfontosabb már létező természetes nyelvekből veszik. A nyelvészek, e tervezett nyelven írt mondatot kapva,

észreveszik, hogy ezt a mondatot első olvasásra sokkal könnyebben értették meg, mint az eszperantóban, — s a tervezők már diadalt ülnek! és beharangozzák, hogy az ő »nyelvük« (ha majd egyszer elkészül) jobb lesz, mint az eszperantó. Azonban minden értelmes ember azonnal meggyőződik, hogy ez csak ábránd, hogy itt a jelentéktelen szempont kedvéért — ami csak a kirakat számára és léprecsalási szándékkal készült — a legfontosabb szempontokat áldozták fel (mint pl. a nyelv könnyűsége az iskolázatlanok számára, hajlíthatósága, gazdagsága, pontossága stb.) és hogy, ha hasonló nyelv valamikor is elkészülhet, végeredményben semmit sem nyújtana! Mert ha a nemzetközi nyelv legfontosabb érdeme abban állana, hogy lehetőleg mennél könnyebben legyen érthető a tanult nyelvészek számára, akkor erre a célra vehetnének akármelyik nyelvet, pl. a latint, minden változtatás nélkül s a tanult nyelvészek azt még könnyebben megértenék az első olvasásra! A természetes szavak lehetőség szerinti mennél kisebb változtatásának az elve az eszperantó nyelv szerzője előtt nemcsak hogy jól ismert volt, hanem az új tervezők éppen tőle vették át ezt az elvet: csak míg az eszperantó ezt az elvet a lehetőség mértéke szerint észszerűen alkalmazza, a leggondosabban ügyelve arra, hogy ez az elv ne kerüljön ellentmondásba a nemzetközi nyelv többi, fontosabb szempontjaival, a tervezők minden figyelmüket csak erre az egy szempontra fordítják, a tervezők minden más — összehasonlíthatatlanul fontosabb — szempontot feláldoznak, mert összeegyeztetni és különféle elveket egymással összhangba hozni nem bírnak, sőt nem is akarnak, mert ők maguk sem remélnék valami készet és használhatót nyújtani, hanem csak hatást akarnak kelteni.

Az elmondottakból önök láthatják, hogy nem áll fenn a legkisebb ok sem a félelemre, hogy valamilyen új nyelv jelenne meg, amely kiszorítaná az eszperantót, — ezt a nyelvet, amelybe annyi tehetség, annyi áldozat, és annyi év türelmes és forrón nyújtott munkája van beeadva, a nyelvet, amelyet hosszú éveken át már kipróbáltak és a gyakorlatban olyan jól megfelel mindannak, amit a nemzetközi nyelvtől várhatunk. Az önök számára azonban, tisztelt hallgatóim, ez nem elégséges. Önök azt kívánják, hogy nyujtsunk teljes és kétségtelen logikus bizonyosságot arról, hogy az eszperantó nyelvnek nem lesznek versenytársai. Szerencsére abban a helyzetben vagyunk, hogy teljes bizonyosságot nyújthatunk önöknek.

Ha a mesterséges nyelv egész lényege a nyelvtanban volna, akkor a volapük megjelenésével a nemzetközi nyelv kérdése egyszer s mindenkorra megoldást nyert volna és a volapük nyelvnek már semmiféle versenytársa sem jelentkezhett volna, mert a különféle hibák ellenére a volapük nyelv nyelvtana olyan könnyű és olyan egyszerű, hogy valami sokkal könnyebbet és egyszerűbbet már kívánni sem lehet. Az új nyelv már csak néhány csekélységben térhet el a volapüktől, és mindenki megérti, hogy csekélységekért senki sem vállalkozna új nyelv megteremtésére, és a világ csekélységek miatt nem utasítaná vissza a már teljesen kész és kipróbált nyelvet. Végző esetben egy jövőbeli akadémia vagy kongresszus végrehajtaná a volapük nyelvtanában azokat a nem nagy változtatásokat, amelyek hasznosnak mutatkoznának és minden kétség nélkül a volapük maradna a nemzetközi nyelv s örökre ki lenne küszöbölve mindenféle versengés. A nyelv azonban nem csupán nyelvtanból áll, hanem szótárból is, és a mestersé-

ges nyelvnél a szótár megtanulása százszor több időt követel, mint a nyelv tanulása. Míg a volapük csak a nyelv tanulását oldotta meg — és a szótárt teljesen figyelmen kívül hagyta — egyszerűen a különféle kigondolt szavak gyűjteményét adva, amelyeket minden új szerzőnek joga volna a saját kívánsága szerint kigondolni. Ime, miért természetes, hogy már a volapük létezésének kezdete óta még a leglelkesebb volapükisták is félték, hogy holnap új, a volapüktől egészen elütő nyelv jelenik meg s a két nyelv között versengés kezdődik. Az eszperantóval egészen más az eset: közismert dolog — s ezt egyetlen kutató egy pillanatra sem tagadja —, hogy az eszperantó nemcsak a nyelv tanulását oldotta meg, hanem a szótárét is, tehát a kérdésnek nemcsak egy kis részét, hanem az egész kérdést. Tehát ebben az esetben mi marad valamilyen új nyelv szerzőjének, ha ilyen valamikor jelentkezne? Az ő számára nem maradna más hátra, mint... felfedezni a már felfedezett Amerikát! Vegyük, hogy most, a már létező, minden viszonylatban kitűnő, minden oldalról kipróbált, már rengeteg követővel és kiterjedt irodalommal rendelkező eszperantó nyelv ellenére mégis jelentkezett olyan ember, aki elhatározta, hogy hosszú éveket fordít az új nyelv megteremtésére, hogy munkáját sikerült is végrehajtania, és hogy az általa indítványozott nyelv valóban jobbnak mutatkozik mint az eszperantó, — nézzük meg tehát, milyen lehetne ez a nyelv. Ha az eszperantó nyelv nyelvtana — amely teljes lehetőséget nyújt az emberi gondolat minden árnyalatának a legpontosabb módon való kifejezésére —, összesen 16 rövid szabályocskából áll és fél óra alatt elsajátítható, — akkor az új szerző mit adhat még jobbat? A legjobb esetben a 16 szabály helyett esetleg 15-öt adhat és a 30 perc tanulás helyett esetleg 25-öt követelhet? Vagy nem? De ezért kívánja-e valaki, hogy új nyelvet szerkesszenek s a világ ilyen csekélység kedvéért elveti-e a már létező és minden oldalról kipróbáltat? Kétségkívül nem; a világ a legvégső esetben azt mondja: »Ha az ön nyelv tanában valamilyen csekélység jobb mint az eszperantóban, mi ezt a csekélységet bevezetjük az eszperantóba és kész a dolog«. Milyen lesz ennek a nyelvnek a szótára? Manapság már a kérdéssel foglalkozók közül senki sem kételkedik abban, hogy a nemzetközi nyelv szótára nem állhat önkényesen kitalált szavakból, hanem a szótárt feltétlenül a román-germán szavak legáltalánosabban használt alakjaiból kell összeállítani; mégpedig nem azért, hogy — amint az új tervezők közül sokan elképzelik — a tanult nyelvek azonnal megérthessék az e nyelven megírt szöveget (az olyan dologban, mint a nemzetközi nyelv, a nyelvészek a legutolsó helyen következnek, mert hisz ők a legkevésbé érzik e nyelv szükségét), hanem más, fontosabb okok miatt. Így pl. nagyszámú ún. »idegen szó« van, amelyet minden nyelvben egyformán használnak s amelyet mindenki tanulás nélkül is ismer, s ezeket mellőzni kifejezetten képtelenség. Ezeknek megfelelően kell azután hangzania a szótár többi szavainak is, mert másképpen a nyelv rosszhangzású lenne, a nyelvelemek minden lépésen összeütközésbe kerülnének, félreértés keletkezne s a nyelv fokozatos szabályszerű gazdagodása meg lenne nehezítve. Vannak még más okok is, amelyek miatt a szótárt csak ezekből a szavakból kell összeállítani és nem másokból, de ezekről, mint igen kivételes okokról, itt részletesen nem beszélünk. Elég lesz, ha leszögezzük, hogy a szótár tekintetében az összes legújabb kutatók elfogadják ezt a tételt, mint vitán felül állót. És mert az eszperantó nyelvnek éppen ez a vezérelve és

mert ennél a szabálynál a szavak kiválasztásában nagy önkény nem állhat fenn, marad számunkra az a kérdés, mit nyújthat tehát az esetleg elkészítendő új nyelv szerzője. Tény az, hogy ennek vagy annak a szónak lehetne megfelelőbb alakot is adni, — ilyen szó azonban csak igen kis számban akad. Ezt onnan láthatjuk legjobban, hogy az eszperantó után megjelenő sok terv közül akármelyiket is vennék önök elő, mindegyikben legalább 60% olyan szót találnának, amelyeknek ugyanaz az alakjuk, mint az eszperantóban. S ha ehhez önök hozzáadják, hogy a szavak másik fennmaradó 40%-a az eszperantó alaktól leginkább csak azért tér el, mert e tervek szerzői vagy nem vettek figyelembe különféle olyan szempontokat, amelyek a nemzetközi nyelv számára nagyon, de nagyon fontosak, vagy egyszerűen egészen szükségtelenül változtatták meg e szavakat, — akkor könnyen jutnak arra a megállapításra, hogy azoknak a szavaknak a tényleges száma, amelyeknél az eszperantó alak helyett megfelelőbb formát lehetne adni, nem rüg többre, mint valami 10%-ra. Ha azonban az eszperantó nyelvtanon körülbelül semmit sem lehet változtatni s a szótárban csupán holmi 10%-ot lehetne átalakítani, akkor fennáll a kérdés, mit képviselne tehát az új nyelv, ha egyszer egyáltalán elkészülne és ha valóban minden tekintetben alkalmasnak mutatkozna. Ez nem lenne új nyelv, hanem csak valamennyire megváltoztatott eszperantó nyelv! Tehát a nemzetközi nyelv jövőjére vonatkozó egész kérdés csak oda lyukad ki, hogy elfogadják-e az eszperantót változatlanul, a mostani formájában vagy eszközölnék-e majd rajta valamilyen változtatást! Ez a kérdés azonban az eszperantisták számára már semmi jelentőséggel sem bír; ők csak az ellen tiltakoznak, ha egyes személyek a saját belátásuk szerint akarják megváltoztatni az eszperantót; de ha majd egyszer illetékes kongresszus vagy akadémia határozza el, hogy a nyelvben ilyen vagy olyan változtatásokat eszközöljenek, ezt az eszperantisták örömmel fogadják s ezáltal semmit sem veszítenek: nekik akkor nem kell majd előlről tanulniok valamilyen új nyelvét, hanem csak egy vagy több napot kell szentelniök azoknak a változtatásoknak a megtanulására, amelyeket a nyelvben eszközöltek és kész a dolog.

Az eszperantisták egyáltalán nem állítják, hogy az ő nyelvük anynyira tökéletes, hogy már tökéletesebb nem lehet. Ellenkezőleg: amikor megalakul egy olyan illetékes kongresszus, amelyről majd tudják, hogy döntése a világ számára tekintélyt jelent, maguk az eszperantisták fogják indítványozni, hogy jelöljön ki bizottságot, amely a nyelv áttanulmányozásával foglalkozik s abban megejt minden hasznos javítást, még ha ezáltal a nyelvet a teljes felismerhetetlenségig kellene is megváltoztatni; mivel azonban lehetetlen előrelátni, hogy ez a munka egyáltalán sikerül-e a bizottságnak, nem tart-e az majd hosszú évekig, vajjon egyetértésben szerencsésen befejeződik-e s vajjon az elvégzett munka a gyakorlatban teljesen alkalmas lesz-e, tehát érthetően nagyon ostoba és megbocsáthatatlan dolog lenne a bizottság részéről, ha a problematikus jövő kedvéért lemondana a tényleges és minden vonatkozásban befejezett és kipróbált máról; tehát, még ha a kongresszus arra a megállapításra jutna is, hogy az eszperantó nem jó, akkor is csak a következő határozatot hozhatná: ideiglenesen elfogadni az eszperantó nyelvet jelenlegi alakjában s ezzel párhuzamosan bizottságot jelölni ki, amely a nyelv tökéletesítésével vagy valamilyen új, tökéletesebb nyelv elkészítésével foglalkozna; és csak akkor, amikor az idő úgy mutatná,

hogy a bizottság munkája szerencsésen befejezést nyert és sok kísérletezés után teljesen alkalmasnak mutatkozott, csak **akkor** lehetne kijelenteni, hogy a nemzetközi nyelv eddigi alakját **elvetjük** s helyette életbelép az új alak. Minden értelmes ember egyetért abban, hogy a kongresszus csak így járhat el és sehogyan másképp. Tehát, még ha fel is tételezzük, hogy a jövő nemzedékének végleges nyelve nem az eszperantó, hanem valamilyen más, még kidolgozandó nyelv lesz, minden esetben az ahhoz a nyelvhez vezető út az eszperantón át kell hogy vezessen.

Eszperantóból fordította:

Ch. Forge

A Renoir: Nyári vendéglő